

Východoevropský program Světového svazu ochrany přírody

IUCN znamená International Union for Conservation of Nature and Natural Resources - Mezinárodní unie pro ochranu přírody a přírodních zdrojů. V posledních letech si organizace ponechává svoji známou zkratku, ale název zkrátila na World Conservation Union, což překládáme jako Světový svaz ochrany přírody.

IUCN je ve svém oboru nejstarší (byla založena r. 1948), nejvýznamnější a nejreprezentativnější organizací na světě (členské zastoupení je z více než 120 zemí světa a roční rozpočet kolem 50 milionů švýcarských franků). Jistá její jedinečnost spočívá v tom, že ačkoliv zásadní povahou je organizací nevládní, jsou členy IUCN i některé státy (v současnosti kolem 60, včetně USA a Ruska), různé státní odborné instituce a samozřejmě kolem 500 nevládních dobrovolných sdružení.

Základní programové sféry Světového svazu ochrany přírody jsou tři:

- Rozvíjet poznání podstaty zemských organických systémů, jejich reakcí na lidské zásahy a jejich schopností snášet lidskou činnost.
- Určovat povahu a příčiny lidského působení na životní prostředí a na ekosystémy v sociálním kontextu trvale udržitelného rozvoje.
- Poskytovat informace, porady, metodiky, názorní příklady a služby na pomoc společnostem v dosahování trvale udržitelného žití.

IUCN byla hlavním iniciátorem a autorem programového dokumentu "Pečujeme o Zemi - strategie trvale udržitelného žití", celosvětově vyhlášeného a přijatého (včetně ČSFR) - v říjnu 1991. Byla také hlavním pořadatelem IV. Světového kongresu o národních parcích a chráněných územích (Caracas, Venezuela, únor 1992), který svými závěry přinesl i závažný příspěvek ke konferenci UNCED v Rio de Janeiro. V rámci kongresu byla vyhlášena Globální strategie biodiverzity, na jejímž zpracování se IUCN rovněž výrazně podílela.

IUCN se v minulosti často vytýkalo - a dá se říci právem - že se zabývá především problémy ochrany přírody v rozvojových zemích a do značné míry zanedbává Evropu (s určitými čestnými výjimkami, jako například evropský program druhové ochrany rostlin aj.). Lze s uspokojením konstatovat, že v průběhu několika posledních let se tato situace pronikavě změnila.

Kdybychom chtěli analyzovat a určit příčiny této změny postoje, dospěli bychom asi k těmto závěrům:

- Ukázalo se, že i Evropa má značné problémy v ochraně přírodního prostředí, které si co do závažnosti vůbec nezadají s problémy ostatního světa.

- Nedávné politické změny v Evropě otevřely i novou kapitolu v problematice ochrany evropské přírody a jejím rozvoji.
- Aktivní zájem významně podpořily vrcholné akce, na prvním místě evropské konference ministrů životního prostředí v Bergenu (Norsko, 1990) a na Dobříši (ČSFR, 1991).
- Po dlouhých letech působení zámořských odborníků stanul r. 1988 v čele administrativy IUCN (dnes více než stočlenného profesionálního štábu s ústředním sekretariátem ve švýcarském Glandu) vysoce kompetentní Evropan dr. Martin W. Holdgate ze Spojeného království Velké Británie a Severního Irsku.

Roku 1988 oficiálně odstartoval i zvláštní Východoevropský program Světového svazu ochrany přírody. Lze bez nadsázky říci, že to byl především čin prozřavě předcházející i dobu vlastních politických změn. Ještě pozoruhodnější je pionýrská činnost, která mu předcházela, a navzdory omezenému rozsahu, ještě v dobách existence železné opony připravovala celoevropskou integraci v oboru.

Vznik, poslání a vývoj Východoevropského programu IUCN

S přípravami zvláštního Východoevropského programu začala IUCN v průběhu r. 1987 a oficiálně byl vyhlášen na jejím 17. generálním shromáždění v San José (Kostarika) v únoru 1988.

Geograficky se činnost Světového svazu ochrany přírody člení do osmi regionů, z nichž dva jsou evropské: Západoevropský a Východoevropský. Dlouhou dobu vedení IUCN prohlášovalo, že toto dělení je čistě geografické. V posledních letech konečně přiznalo, že pohnutkou k vyčlenění Východoevropského regionu byl ve skutečnosti odlišný politický systém v zemích střední a východní Evropy.

Východoevropský program však nebyl vytvořen proto, aby nadále udržoval určitou izolaci těchto zemí, případně ji i prohluboval. Naopak, jeho hlavním posláním je posílení vedle národních i regionálních složek ochrany přírody, státní i dobrovolné, celoevropské i širší globální integrace. K ní vede nastoupená cesta společných porad, výměn odborníků, studií a projektů ke klíčovým otázkám ochrany přírody v regionu. V první řadě

Východoevropský region prožívá období rozkvětu chráněných území. Jedním z nejstarších národních parků je Vitoša nad Sofií v Bulharsku (na snímku balvanité proudy ve vrcholových partiích); má však v současné době problémy s návštěvností.

takových, které přesahují státní hranice i hranice vlastního regionu (např. povodí velkých řek, zejména Dunaje, oblast Baltického moře aj.).

Vlastnímu programu předcházela činnost určitých institucionalizovaných orgánů v regionu. Byl to především Východoevropský komitét Komise IUCN pro výchovu, založený v Praze r. 1967 jako vůbec první organizovaný pracovní útvar ochránců přírody ze zemí tehdejší "socialistické" Evropy. Informační a koordinační činnost této instituce významně přesahovala oblast výchovněvzdělávací práce. Od počátku úzce spolupracovala se svým starším sesterským komitétem v severozápadní Evropě: od r. 1984 (symbolicky v Helsinkách) s ním dokonce každým druhým rokem pořádala společná zasedání a konference k určitým konkrétním otázkám (1986 - Kiskunság, Maďarsko: výchova v evropských chráněných územích; 1988 - Norsko: promítnutí dokumentu "Naše společná budoucnost" do výchovněvzdělávací práce; 1990 - Stege, Dánsko: ekologická výchova v zemědělství; 1992 - Slovinsko: ekologická výchova prostřednictvím ekoturismu). Dalším orgánem byl Komitét pro ekologický rozvoj kulturních krajín při tehdejší Komisi IUCN pro krajinné plánování a strategie v oblasti životního prostředí), ustanovený na přelomu šedesátých a sedmdesátých let.

Jedním z prvních počínů Východoevropského programu bylo vydání tří svazků "situačních zpráv" o stavu životního prostředí a ochrany přírody v zemích regionu 1988-1990. Tyto dokumenty přinesly ve své době velmi vítané informace, které však samozřejmě již v rychle se měnícím regionu zastaraly, takže jejich revidování je jedním z naléhavých úkolů pro nejbližší budoucnost. Dále se zahájilo vydávání série útlejších publikací na aktuální témata, jako např. situace Bajkalu, přehled chráněných území v regionu, či problematika středoevropských a východoevropských travních ekosystémů.

Východoevropský program má dnes profesionální sekretariát, jehož část sídlí v ústředí IUCN v Glandu ve Švýcarsku a další část funguje při Světovém středisku monitoringu ochrany přírody (WCMC) v Cambridge ve Velké Británii. Každým rokem se schází výbor reprezentantů členských organizací ze zemí regionu, který se r. 1990 na zasedání v Moskvě konstituoval jako Programová poradní skupina VEP. V předsednictví se střídají představitelé z jednotlivých zemí v ročním rotačním období. Ke spolupráci s partnery - sponzory programu z ostatních zemí - byla ustanovena Koordinační skupina VEP. V řadě zemí regionu má program své styčné body, stálé reprezentace má v Praze a ve Varšavě, podobná střediska se vytvářejí i v dalších

Zvláštní pozornost v mezinárodní spolupráci zasluhují pří- a přeshraniční chráněná území. Nejstarší v Evropě - Pieninský národní park - oslavil r. 1992 své šedesáté výročí bilaterálního chráněného území.

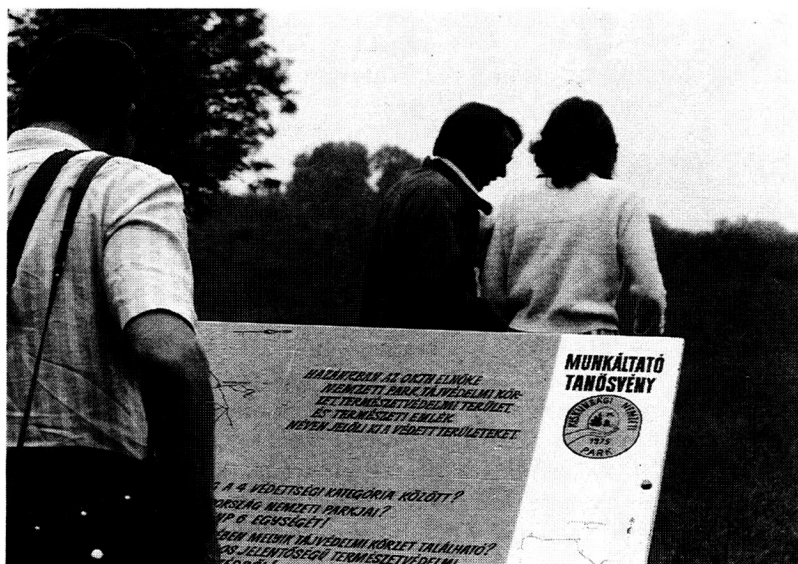
místech. Od prosince 1991 vychází čtvrtletně informační orgán programu - IUCN EEP Newsletter (v angličtině), široce distribuovaný v regionu, v ostatní Evropě i zájemcům o dění a program v zámorí.

Východoevropský program v dalším období

Postup Východoevropského programu, současný stav ochrany přírody a další úkoly se projednávaly na posledním zasedání Programové poradní skupiny 21. - 22. května 1992 v Sinai. Sezvalo jej rumunské ministerstvo životního prostředí. Potěšující byla zvýšená účast - přibylí představitelé Albánie, nových republik Slovinska a Chorvatska, Moldavska i všech tří pobaltských států. V zemích regionu se usilovně pracuje na nové legislativě v oblasti péče o životní prostředí a ochrany přírody a některé nové právní normy byly již dokonce přijaty. Roste hnutí nevládních organizací a skupin, i když někdy dosti rozdílného zaměření a s problémy koordinace. Stoupá zájem o účinnou ochranu biodiverzity, zejména dalším budováním a zlepšováním systémů národních parků a jiných chráněných území. Problémy nezbytně přinášejí kritická ekonomická situace a probíhající privatizace a restituice.

V dalších letech chce Východoevropský program rozvíjet zejména tyto činnosti:

- *V oblasti technicko-organizační a koncepční:*
 - rozšiřovat členskou základnu IUCN v regionu,
 - zlepšovat informační a poradní služby členům,
 - udržovat dobré spojení mezi sponzory programu, jeho sekretariátem a podporovanými složkami v regionu,
 - rozpracovávat pro země regionu aktivní koncepce a strategické analýzy a zlepšit jejich zveřejňování a prosazování.
- *V oblasti konkrétních tématických úkolů a vytváření struktur a institucí:*
 - zřídit informační bázi pro určování priorit ochrany ekosystémů na základě vyhodnocování jejich stavu,
 - formulovat národní a lokální koncepce a strategie pro klíčové důležité lokality (řeky, pralesy, lužní lesy, horské pastviny, mořská pobřeží, zvláště hodnotné krajiny),
 - vyhodnocovat a koordinovat rozvoj zemědělství, lesního hospodářství a cestovního ruchu ve vztahu k ochraně přírody a principům trvalé udržitelnosti,
 - ukázkovými příklady demonstrovat realizaci doporučení,
 - posilovat národní a lokální institucionální kapacitu v oblasti péče o přírodní prostředí,

Exkurze po trase naučné stezky v národním parku a biosférické rezervaci Kiskunság (Maďarsko) v době evropské konference IUCN r. 1986.

- rozšiřovat síť expertů v regionu a napojovat ji na globální program IUCN a její odborné komise,
- šířit informace a poskytovat odborné konzultace.
- *V péči o typy ekosystémů věnovat pozornost zejména:*
 - nížinným loukám,
 - lesům mírného a severního pásma,
 - horským ekosystémům,
 - mořským a pobřežním ekosystémům,
 - mokřadům,
 - větším řekám,
 - zemědělské krajině,
 - zpracování národních a lokálních strategií péče o ekosystémy,
 - otázkám cestovního ruchu (turismu) a jeho vlivu na ekosystémy.

V rámci programu jsou jmenovitě navrženy i priority pro jednotlivé země v regionu.

Zapojení ČSFR

Od samého počátku programu patří ČSFR k neaktivnějším státům v regionu. Pravidelně se zúčastňujeme porad, prací na projektech, výměny odborníků, mnohé na základě vlastní iniciativy. Například r. 1990 jsme uspořádali mezinárodní konferenci o otázkách imisního zatížení národních parků a chráněných území a bezprostředním řešením tohoto problému na příkladu Krkonošského národního parku.

ČSFR si mezi všemi zeměmi regionu udržuje nejpočetnější členskou základnu: je zastoupena sedmi členskými organizacemi, z nichž čtyři jsou nevládní (ČSOP, SZOPK, Brontosaurus, ZNAPACH) a tři státní instituce se statutem přidružených členů (ČÚOP, SÚOP, a Správa Krkonošského národního parku).

Za podpory federálních i republikových orgánů životního prostředí pracuje v Praze československé koordinační středisko IUCN - IUCN Project Coordination Unit, které je styčným bodem pro Východoevropský program, ale i národním koor-

dinátorem dalších aktivit Světového svazu ochrany přírody i jeho členských a spolupracujících mezinárodních i národních organizací. (Adresa střediska: c/o ČÚOP, Slezská 9, 120 29 Praha 2 - Vinohrady, tel. 215 2609, 215 2700, fax 25 45 55.)

Československé středisko se zabývá především vyhlásováním a dalším šířením zásad základních programových dokumentů - strategie trvale udržitelného žití "Pečujeme o Zemi" a Globální strategie biodiverzity a vytvářením předpokladů k jejich realizaci u nás. Zvláštní význam má tzv. Zemědělský projekt, v jehož rámci odborníci z oblasti ochrany přírody a zemědělství z obou republik zkoumají situaci a perspektivy zemědělství v ČSFR ve vztahu k ochraně biodiverzity s cílem vypracovat a prosadit soubor opatření. S tímto týmem spolupracuje malá skupina odborníků z vyspělých západoevropských zemí: jejich specifickým úkolem je poskytnout návod, jak se při přechodu na tržní ekonomiku vyhnout těm chybám a škodám, ke kterým v této oblasti v jejich zemích již došlo.

Formou nadace připravujeme pod vedením IUCN a s grantem zahraničního sponzora další útvary k posílení koordinace mezi vládními a nevládními složkami péče o přírodní prostředí v rámci širších mezinárodních kontaktů.

Československému středisku IUCN byl svěřen zatím jeden projekt nadnárodní - redakce a vydávání již zmíněného periodika "IUCN EEP Newsletter". (Na uvedené adrese si lze písemně vyžádat jeho pravidelné zasilání).

* * *

Podle dosavadních výsledků i dalších programů můžeme s uspokojením konstatovat úspěšnou bilanci Východoevropského programu v regionu jako celku a u nás pak speciálně. Vděčíme za to konstruktivní spolupráci řady českých i slovenských institucí a jednotlivých odborníků. V její pokračování a ještě intenzivnější rozvoj chceme do budoucna co nejupřímněji doufat.